Elemente de etnoiatrie în operele medicilor români din secolul al XIX-lea

Mariana FLAIŞER

La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, în cultura românească apar numeroase lucrări de popularizare a ştiinţei , între care un loc distinct îl deţin cărţile de medicină. Deşi majoritatea autorilor scrierilor medicale îşi intitulează lucrările: *Manual de medicină practică populară*, *Medicină populară*, *Medicina babelor*, *Medicina poporului* etc.[1], cărţile menţionate şi altele de acest fel sunt, de fapt, cărţi de popularizare a ştiinţei medicale.

Cercetătorii care s-au ocupat de istoria medicinei româneşti – medici, lingvişti, filosofi, etnologi – au subliniat privitor la aceste prime scrieri medicale câteva caracteristici comune.

O primă observaţie este aceea că în majoritatea cărţilor de „medicină populară", autorii au o atitudine oarecum ostilă faţă de practicile medicale etnoiatrice, practici considerate nefolositoare şi chiar primejdioase[2]. Descriind obiceiurile şi practicile din medicina populară românească, comentându-le sau dezaprobându-le, medicii români din sec. al XIX-lea fac, implicit, şi înregistrări preţioase pentru domeniul etnoiatriei.

De pildă, în cartea doctorului Nicolae Chiriacopul, *Douăsprezece învăţături folositoare*[3], se întâlnesc frecvent comentarii care privesc medicina populară românească, în general, şi obiceiurile la naştere, în particular. N. Chiriacopul blamează moaşele care dau sfaturi ciudate femeilor care nasc: „O mare cruzime lăcuieşte în unele din ele (dintre moaşe n. n.), mai ales la acelea de la ţară şi de la târgurile ceale mici, dar vai de femeile acelea îngrecate şi de lehuse care cad pe mâinile acelor moaşe […] când sunt opintelele ceale mari, dau lehusii în gură, sau o garafă deşartă, sau o ţevie, sau un mosor ca să sufle cât va putea, zicând că prin această silă a suflatului izbucneşte copilul mai degrabă afara. O, ce cruzime şi ce tirănie pentru ticăloasa aceea lehusa!!" (N. K., p. 46). Astăzi, în timpul travaliului, al naşterii, se pune mare accent pe controlul respiraţiei, femeia fiind monitorizată în permanenţă şi îndrumată să-şi coordoneze respiraţia în

[1] Printre cele mai cunoscute lucrări de popularizare a ştiinţei medicale din sec. al XIX-lea se pot enumera: N. Chiriacopul, (N. K), *Douăsprezece învăţături folositoare pentru femeile ceale îngrecate*, Iaşi, 1827; Şt. V. Episcupescu, *Practica doctorului de casă [...] cunoştinţa apărării şi-a tămăduirii boalelor bărbăteşti, femeieşti şi copilăreşti c'o prescurtare de hirurgie, de motenă medică şi de veterinerie pentru doctor şi norod*, Bucureşti, Tipografia Colegiului Sf. Sava, 1846; Al. Fătul, *Manual de medicină populară*, Iaşi, 1871; D. Lupaşcu, *Medicina babelor*, Bucureşti, Tipografia Carol Göbl, 1890; *Medicina populară*, Bucureşti, 1880; I. Ionescu Buzău, *Micul magazin de medicină populară*, Bucureşti, 1892 etc.

[2] M. Purdelu Sitaru, în studiul *Etnomedicină lingvistică*, Timişoara, Editura Amarcord, 1999, p. 70, notează în acest sens: „Reprezentanţii primei generaţii de medici români refuză să acorde cel mai mic credit medicinei populare, considerând-o nu numai nefolositoare, ci de-a dreptul periculoasă".
Aceeaşi opinie o regăsim în cartea Silviei Ciubotaru, *Folclor medical din Moldova*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2005, p. 26.

[3] Vezi nota 1.

BDD-V2424 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:52 UTC)

funcţie de periodicitatea contracţiilor, „a opintelilor”, aşa încât sfatul moaşelor de acum 200 de ani, sau mai de demult, nu pare lipsit de logică sau de utilitate.

Într-un alt fragment, N. Chiriacopul notează: „După ce nasc copii ca vai de iei, apoi încep alte feliuri de sfătuiri şi tirănii. Unele din moaşe au acest obiceiu, că după ce să naşte copilul, şi taie buricul, legă de capătul funioarei buricului ce au rămas prins de loc şi să află încă în matcă, o coadă de topor, sau vreun băţ, ca să nu dea funioara buricului înapoi în matcă. O, ce cruzime şi ce greşită socoteală” (N. K, p. 47).

Obiceiul de a folosi la naştere sau la tratarea unor boli, a unei cozi de topor, a toporului sau a altor unelte metalice, este curent în medicina populară românească[4].

Aceleaşi practici la naştere şi aceleaşi instrumente ajutătoare sunt menţionate în lucrarea *Credinţe şi superstiţii româneşti* după Artur Gorovei şi Gh. F. Ciauşanu, unde se precizează: „Când femeia nu poate naşte, moaşa îi pune sub aşternut un topor, un cuţit sau alt lucru de metal ca să-i alineze durerile şi să-i grăbească naşterea”[5]. Necunoscând practicile medicinei magice româneşti, doctorul N. Chiriacopul continuă să se uimească în faţa „proastelor obiceiuri” de la ţară şi de la târgurile cele mici în ceea ce priveşte naşterea.

De neînţeles i se pare doctorului Chiriacopul, naşterea pe pământul gol. El recomandă un „culcuş de facere” sau un „pat de facere” pregătit din mai multe straturi, un fel de divan oriental încărcat cu: „un mindiriu de paie, mindiriu de lână, apoi un covor, apoi o prostire, în patru îndoită, o altă prostire, o meşină sau o bucată de muşama, două perne etc. (N. K, p. 57-58) şi notează că „nu este bine să se nască jos pe pământ, după cum se obişnuieşte la unele târguri mici şi la toate satele pentru că având lehusa culcuşul de naştere jos pe pământ, foarte lesne poate să răcească şi să se bolnăvească” (N. K, p. 57-58).

Doctorul Chiriacopul ignoră, în acest caz, o practică curentă, nu numai la români, ci la aproape toate popoarele orientale şi nu numai. Există credinţa că la naştere legătura pruncului cu pământul trebuie să fie neobstaculată de intervenţia nici unui alt element, pentru că tăriile pământului să dea putere atât copilului, cât şi mamei. Detalii în legătură cu practicile etnoiatrice la naştere, la români şi la alte popoare din diferite zone ale lumii aflăm într-un studiu al prof. V. L. Bologa[6].

Plecând de la unele colinde româneşti[7], în care se spune: „Este o piatră lecovată / Leru-i Doamne / Şede Maica-ngenunchiată / Să nască fiul de piatră / Fiu de piatră s-a născut”; „Acolo josu, mai josu / Este-o patră marmurată / Maica Sfântă-i răzămat, […]”, V. Bologa precizează că naşterea pe piatră sau pe o anume piatră de naştere „este o

[4] I. A. Candrea, în volumul *Folclor medical comparat*, Iaşi, Editura Polirom, 1999, p. 260, acordă un spaţiu special metalelor şi mineralelor utilizate în medicină […]. Vezi în acest sens S. Ciubotaru, *op. cit*., p. 43 şi studiul Elenei Iliescu, *Chimia descântecelor româneşti*, în vol. *Direcţii în cercetarea filologică românească*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2006, p. 222-223.

[5] *Credinţe şi superstiţii româneşti*, după A. Gorovei şi Gh. F. Ciauşanu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000, p. 182.

[6] V.L. Bologa, *Despre un presupus străvechi ritual obstetrical; piatra de naştere*, în vol. *Istoria Medicinei; Studii şi Cercetări*, Bucureşti, Editura Medicală, 1957, p. 226-231.

[7] Colindele sunt preluate de autor din culegerea de *Colinde din Ardeal*, alcătuită de Alexiu Viciu, Academia Română, 1914.

BDD-V2424 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:52 UTC)

străveche practică a etnoiatriei”[8] care se întâlneşte în Islanda, la vechii germani, în China sau Japonia. În vădită legătură cu forţele telurice pe care medicina populară românească le invocă la naştere, se află şi un alt obicei pe care dr. Chiriacopul îl menţionează în cartea sa şi pe care îl consideră primitiv şi fără sens. Actul înfăţişării lehusei cu „un boţ de lut pe pântece în contrariază peste măsură, încât vorbeşte despre acest obicei în două locuri în cartea sa: (vezi p. 48 şi 80): „Moaşele de la ţară şi de la târgurile mici obişnuiesc a pune preste pântecele lehuzei un boţ de lut de 3 oca şi după aceasta o înfaţă atât de strâns, încât abea să răsuflă biata lăuză”. „Boţul de lut” apare ca un remediu potrivit şi în alte afecţiuni. În caz de arsuri, de „fripturi”, cum relatează doctorul Lupaşcu în *Medicina babelor*, „să iei lutu de izvoru, care să nu fie humosu, să înveleşti loculu friptu şi să se schimbe des, că se va vindeca friptura”.[9]

O altă caracteristică a cărţilor de medicină din secolul al XIX-lea este prezenţa arsenalului terapeutic popular alături de reţetele medicinei culte. Astfel, terapeutica populară şi, mai ales, materia medica, sunt domeniile în care relaţia dintre etnoiatrie şi medicina cultă este extrem de puternică, existând numeroase zone de suprapunere. În aproape toate lucrările medicale menţionate, doctorii prescriu, în special, ceaiuri de flori, de buruieni, vinul, oţetul, unele substanţe chimice frecvent utilizate în epocă (floare de pucioasă, floare de ţipirig, cremortartar) etc.[10]

Dacă în text nu ar apărea şi termenii latineşti pentru plante sau unele substanţe, nimic n-ar deosebi leacurile prescrise de doctorii Şt. V. Episcupescu , N. Chiriacopul, C. Vârnav[11] etc.) de cele utilizate în mod frecvent de ţăranul român.

Folosite în aproape toate bolile, „tăriile” – rachiul, romul, holirca, oţetul de vin – au trecut din reţetarul etnoiatriei în multe dintre leacurile medicilor din sec. al XIX-lea. De pildă, „oţetul celor patru hoţi”, care se regăseşte şi în cartea lui Şt. V. Episcupescu îşi are originea în terapeutica populară. Făcut din „iuniper pisat, din jaleş, din ismă, din rută, din mătăcină , din flori de trandafir, din salcâm şi din cimbru” etc., „oţetul celor patru hoţi” este un remediu eficace în caz de „smreduială a epidemiilor”[12].

Tot pe bază de alcool sunt unele leacuri întâlnite în *Povăţuitorul sănătăţei*, revistă medicală apărută sub conducerea lui C. Vârnav la Iaşi: „studinița, o boală

[8] V. Bologa, în *op. cit.*, p. 227, scrie:„În Islanda, naşterea pe pământul gol era un obicei general până în veacul al XIXlea şi la vechii germani, femeia năştea pe jos. În Sumatra, în India, Japonia, locul lăuzei este pe pământ. Chinezii aşază chiar un strat gros de trei degete pe pământ la locul de naştere”.

[9] Dr. Lupaşcu, *op. cit*., p. 56.

[10] Vezi în acest sens Şt. V. Episcupescu, *Practica doctorului de casă […]* (vezi nota 1), N. Chiriacopul, *op. cit*.; I. Seliger, *Povăţuire pentru curăţirea gurei şi păstrarea sănătăţei dinţilor*, Bucureşti, 1828, revista „Povăţuitorul Sănătăţei”, an I, 1848 etc.

[11] La C. Vârnav se întâlnesc, de altfel, comentarii cu privire la sensul unor termeni şi sinonimele din limbajul medical sau referitoare la conexiunile dintre limbajul popular medical românesc şi limba latină, din care româna a moştenit unele expresii. „Românul, în toată Moldova zice m-au prins frigurile […] Cine nu cunoaşte aice cuvântul românesc „prins”, în cuvântul cel latinesc prehendit? Ca să scriem, deci, tot aşa de clasiceşte în limba noastră ,să luăm mai multă băgare de samă cum vorbeşte românul de prin sate. Eu unu sunt bine încredinţat că multe vorbe clasiceşti le auzim din gura săteanului de care nici nu visază acei cărora li s-au ros coatele şăzând pe catedră” – din lucrarea *Despre holera epidemiască sau istoria ei în scurt […]*, Iaşi, Tipografia Institutului Albinei, 1848, p. 20.

[12] Şt. V. Episcupescu, *op. cit.*, p. 503. Aceeaşi reţetă, o aflăm în culegerea de leacuri a lui Gavril Vinețchi, *Învăţătură pentru multe meşteşuguri*, Bucureşti, 1826.

BDD-V2424 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:52 UTC)

lipicioasă ce se face la gură […] să vindică cu rachiu şi hrean". Pentru leşin, acelaşi autor recomandă „oţet, rachiu or spirt"[13].

Dacă remediile prescrise de medicii români sunt în marea lor majoritate leacuri din medicina populară, iar descrierea unor boli, a simptomatologiei se face cu termeni populari, uneori regionali, se poate concluziona că, mai ales în domeniul terapeuticii şi al terminologiei medicale, influenţa etnoiatriei asupra medicinei culte este covârşitoare. Prezenţa termenilor populari în lucrările medicale din sec. al XIX-lea este motivată, aşa cum s-a afirmat deja în lingvistica românească, de faptul că scrierile medicale ale vremii sunt, în majoritate, „scrieri de medicină ştiinţifică popularizată [care] au avut rolul de a familiariza pe cititor cu termenii şi expresiile medicinei ştiinţifice"[14].

Este adevărat că unii termeni populari sunt utilizaţi de către autorii menţionaţi de M. P. Sitaru pentru ca lucrările lor să fie accesibile unui număr cât mai mare de cititori interesaţi de medicina acelei epoci.

Suntem de părere că, de multe ori, utilizarea elementului lexical popular era dictată şi de nivelul de dezvoltare al terminologiei domeniului medical, terminologie aflată la începutul sec. al XIX-lea într-un stadiu de modernizare.

Pentru acea perioadă, aşa cum aprecia G. Ivănescu vorbind despre româna literară în general, „deşi limba română are toată bogăţia unei limbi de cultură […] are un caracter vechi şi *nu dispune de multe neologisme* (s. n.) de origine occidentală sau modelate după limbile romanice occidentale care s-au impus în limbă după 1830"[15]). O dovadă pentru susţinerea acestei teorii sunt termenii populari care se găsesc în număr apreciabil în mai toate lucrările ştiinţifice ale epocii, implicit şi în cele de medicină, ca de pildă: *aboureala pielii trupului* – 158 E, pentru respiraţie, *neodihna de somn* pentru insomnie, *înveninare cu plumb* pentru saturnism etc. (44 E).

Uneori, termenii populari apar însoţiţi de termenii neologici. Alăturarea termenului medical popular de termenul neologic este frecventă în textele medicale de la începutul sec. al XIX-lea. Pentru cititorul de astăzi al acestor lucrări, trecerea de la neologismele de diferite provenienţe la termenii populari, care au un aspect arhaic, poate părea brutală. Autorul la care se întâlnesc mai frecvent aceste asocieri este doctorul Vidman.

Doctorul Vidman, dar şi alţi medici ai timpului, preferă lângă termenul medical popular corespondentul în limba latină; *patima lumii* sau *sfranţia* (simplis morbus veneris), *stârpiciune* (sterilitas), *pecinginea roşie* (gutta rosacea) etc.[16]

Rămân totuşi numeroşi alţi termeni medicali populari fără corespondenţe neologice în limbajul medical din sec. al XIX-lea, ceea ce ne întăreşte convingerea că, pentru unele noţiuni medicale, neologismele nu pătrunseseră încă în limba română, ca de pildă: *aboureala pielii*, *neodihnă de somn*, *rânduri*, *rândurile firii femeieşti*, *iubirea de sineş*[17] pentru narcisism, *spintecare de morţi*[18], pentru disecţie, *nemişcare în casă*[19] pentru sedentarism etc.

[13] Din „Povăţuitorul Sănătăţii", an I, nr. 2, 1844, p. 18.
[14] M. P. Sitaru, *op. cit*., p. 69-75.
[15] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980, p. 622-623.
[16] Doctorul Vidman este autorul lucrării *Despre apa minerală de la Balta Albă, descriere povăţuitoare*, Bucureşti, 1847, p. 15, 20.
[17] Şt. V. Episcupescu, *op. cit.,* p. 35, 43, 63.
[18] C. Vîrnav, *op. cit*., p. 46.

BDD-V2424 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:52 UTC)

Faptul că neologismele coexistau cu termenii populari se explică şi prin rezerva unor cărturari de a folosi cuvintele străine. Încercarea de a traduce sau de a calchia unele neologisme nu este întotdeauna reuşită (vezi exemplele de mai sus) şi termenii astfel creaţi nu se impun.

În sfârşit, o altă trăsătură comună a scrierilor medicale din sec. al XIX-lea este apariţia unor opinii favorabile privind medicina populară românească. Unii medici din sec. al XIX-lea, preţuind folclorul, tezaurul medicinei populare, înregistrează leacurile băbeşti, notează cu atenţie practicile medicinei populare, din dorinţa de a conserva fondul etnoiatriei româneşti. Doctorul Dimitrie Lupaşcu scrie în Prefaţa culegerii de *Descântece, reţete de doftorii şi vrăjitorii băbeşti*: „văzând că nişte asemenea superstiţii sau obiceiuri antice ce stau ascunse în sânul poporului […] să nu se stingă cu desăvârşire, am stăruit şi am completat această colecţie".

Medicul francez Charles Laugier, autorul *Etnografiei medicale a Olteniei*, subliniază, în acelaşi sens: „nu trebuie să ne grăbim a svîrli dispreţul nostru tratamentelor empirice poporane; nu trebuie să le condamnăm în bloc, cu prea multă uşurinţă fără a le cerceta"[20]. Realitatea demonstrează că, şi în secolul al XIX-lea, şi astăzi, în afara unor studii privind terapeutica populară, interesul medicilor faţă de etnoiatrie este destul de limitat.

În concluzie, o analiză completă a istoriei medicinei româneşti nu poate fi realizată fără a lua în considerare şi etnoiatria[21].

Atunci când în operele doctorilor români din sec. al XIX-lea aflăm numeroase informaţii privind etnoiatria românească, neîndoielnic se poate vorbi de o interferare a domeniilor, cu sau fără voia autorilor datorită frumuseţii şi forţei medicinei populare româneşti.

Elements of Etnoiatry in the Works of some Romanian Doctors from the 19th Century

In the works of some Romanian doctors from the 19th century, especially from the first half of this century, one can notice quite an outstanding influence of the popular medicine, both in some commentaries regarding the etiology of some illnesses, in the description of symptoms and of the evolution of illness, and in the therapeutic recommendations regarding the therapeutic means.

A normal consequence of the influence of etnoiatry in the Romanian scientific medicine is the presence of numerous popular terms in the medical terminology of that period.

[19] Dr. Lupaşcu, *op. cit*., p. 6.
[20] Citatul este preluat din lucrarea citată a Silviei Ciubotaru, p. 29.
[21] M. Eliade este de părere că „Medicina poporului şi folclorul medical sunt mult mai semnificative decât opera cutărui medic de la începutul veacului trecut" (vezi *Istoria medicinei în România*, din volumul *Drumul spre centru*, Bucureşti, Editura Univers, 1995, p. 254.

BDD-V2424 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:52 UTC)